

Lezing Arjan Plaisier op de Nes Ammimconferentie

Nes Ammim, 16 mei 2011

Theologie

De kerk belijdt Gods onverbreekelijke trouw met Israël. Dat schept een verbondenheid van de kerk met Israël. Zonder Israël zal het heil niet compleet zijn. Wat met Israël is begonnen kan niet zonder Israël eindigen. Uit het Nieuwe Testament leren we dat God trouw blijft aan Israël. Dat is iets wat de heidenapostel, zelf overigens Jood, Paulus, ons heidenchristenen heeft ingepeperd. De weg die God met Israël gaat, is overigens een weg waar wij als niet-joden niet teveel over moeten zeggen. Over de aard van het heil waag ik niet veel te zeggen. Als christen geloof ik op grond van dezelfde Paulus dat dit niet los staat van de Messias, Jezus Christus. Dat we daar als heiden-christenen en joden grondig over verschillen is duidelijk.

Joodse volk in het Westen

Het Joodse volk is het volk dat onder ons is geweest en het daar over het algemeen niet goed heeft gehad, vaak slecht en op een aantal momenten dramatisch. Ook wij in het westen hebben ons schuldig gemaakt en zijn geen veilige haven voor Joden geweest. Het is hier niet aan de orde om diep op de oorzaken van het antisemitisme in te gaan, maar het heeft de eeuwen door helaas ook christelijke legitimatie ontvangen. De Sjoah is een drama geweest zonder parallellen. Genocide is erg, maar heeft betrekking gehad op het uitroeien van een volk in een gebied omdat dit gebied werd betwist.

Het bijeenrijven van zo mogelijk alle joden ter wereld om ze uit te roeien, vanwege het enkele feit dat ze Jood zijn, kent zijn weerga niet. Dit blijft als de schroevivlek in de geschiedenis van het Westen zitten. Ontkenning van dit gegeven is de eerste stap het te herhalen. Dit nooit weer mag geen vrome wens blijven. Dit zal daarom ook in het onderwijs een blijvende plek moeten hebben. Daarbij is dit vooral een Westers, meer bepaald, Europees drama. Omdat wij als christenen deel zijn van onze Europese geschiedenis, zal onze reflectie over Israël hier diepgaand door gestempeld zijn. Wij theologiseren contextueel en dit is onze context. Voor ons betekent dit, dat wij geen voedsel mogen geven aan de latente angst van het Joodse volk weer alleen te staan en weer uitgeleverd te zijn aan een aanval op de Joodse existentie.

Het volk en het land

De identiteit van de volkeren op aarde staat niet los van een concreet land. Dit geldt voor elk volk. Het bijzondere van het Joodse volk is, dat het vaker buiten het eigen land heeft geleefd dan er in. Dat de relatie met het land een veel complexere is dan dat dit voor andere volkeren geldt. Toch is de verwijzing naar het land altijd gebleven. Altijd is de droom levend gebleven van dat ene land: eretz Israël: dáár, misschien niet precies af te bakenen, maar wel aan te wijzen.

Feit is dat het Joodse volk de gaskamers heeft overleefd, niet is uitgeroeid, en dat dit de terugkeer naar een eigen land een bijzondere impuls heeft gegeven. Zo is er nu een joods volk, dat een eigen land heeft. Ik zie daarin een teken van Gods trouw, en duidt dit dus 'religieus'. Israël heeft als volk niet opgehouden te bestaan én Israël mag wonen in eigen land met daarin een eigen volksexistentie. Israëls bestaan is na de 2e Wereldoorlog concreet verbonden met de mogelijkheid te leven in het land van de vaders: over een ander Israël spreken is een fantoom. Overigens: niet alle joden wonen in Israël. Dat laat onverlet dat het goed is te weten voor een Jood in Amsterdam dat er ook een Joods volk woont in een Joods land. Wel blijkt daaruit dat joodzijn niet samenvalt met wonen in Israël.

Daarmee is voor mij niet gezegd dat met de oprichting van de staat Israël in 1948 speciale bijbelse beloften in vervulling zijn gegaan. Ik ga niet mee met een lezing van de Schriften, die de terugkeer naar het land en de oprichting van de huidige staat Israël ziet als het begin van eschatologische beloften. Ik sta gereserveerd ten opzichte van een eschatologie, waarin het wezenlijk is dat Israël een gestalte is met een eigen land, een eigen koning of overheid, als een eerste fase van een heilsgeschiedenis die zal leiden tot de voleinding van alle dingen: een opvatting die in sommige christelijke kringen wordt gepleegd. Ik zie met een dosis argwaan een dergelijke christelijke opvatting; ik zie dat hier soms een fanatisme mee gepaard gaat, die mij er huiverig tegenover doet staan. Ik geloof ook niet dat een dergelijke visie 'goed' is voor het jodendom.

Ik constateer liever dat de existentie van het Joodse volk op dit moment verbonden is met het wonen in het eigen land in een eigen staatsverband, of althans, de mogelijkheid daartoe. Dit is de concrete gang die de geschiedenis heeft genomen en dit is de concrete wijze waarop het Joodse volk nu haar existentie heeft. Dit gaat echter niet buiten rechts-processen om, die tussen de volkeren gestalte heeft gekregen. Niet dat dit een onfeilbare bron is van gezag, wel dat het een relatieve instantie is, waarboven we niet iets beters hebben. Israël heeft een plaats onder de volkeren ontvangen: de terugkeer heeft een volksrechtelijke basis. Zo is zij een volk onder de volkeren. Een volk dat daarom niet volgens speciale maatstaven beoordeeld kan en mag worden. Volkerenrecht, dat is fragiel, maar wel kompas, anders komen terecht in brute machtspolitiek.

De existentie van Israël als staat wordt nog steeds betwist. Dat meer dan 60 jaar na dato er nog steeds sprake is van haat jegens dit volk. Dat heeft naast andere oorzaken vooral te maken met radicale opvattingen in de moslimwereld. Wat eens huis van de Islam was, moet dat blijven of moet weer worden terugveroverd. De raketbeschietingen op Israël bewijzen wel dat dit niet slechts theorie is.

Israël in een bedreigde situatie mag rekenen op steun. Zoals gezegd, de kerk mag nooit signalen afgeven die voedsel geven aan de angst van het Joodse volk weer opgejaagd te worden en weer verdreven te zullen worden, nu uit het eigen land. Onopgeefbaar verbonden betekent nu, concreet: solidair met de existentie van het joodse volk in eigen land in eeneigen staatsverband. Het zou een ramp zijn van de eerste orde wanneer Israël haar land weer moest verlaten. Wij mogen op geen enkele manier de hand hebben in een dergelijke ramp.

Ambivalentie

Er is geen enkel volk en geen enkel land, dat verstoken is van ambivalentie. Dat geldt het Nederlandse volk. Wij hebben ons als koloniale mogendheid bezondigd aan andere volkeren. We vinden het nog steeds moeilijk dit toe te geven. Ook de staat Israël ontkomt niet aan deze ambivalentie. De oprichting van de staat Israël is niet zonder geweld en bloedvergieten gepaard gegaan. Van 'beide' kanten. De Arabische landen hebben daarin een prominente rol gespeeld. Maar ook Israël is moreel gezien niet ongeschonden uit de strijd gekomen, zoals trouwens vele Joodse historici zelf ook hebben aangedragen.

Feit is dat er ook onrecht is gedaan aan de Palestijnen. Al in 1948. En: de verdeling van 1948 heeft helaas geen bestand gekregen. De kansen die er waren zijn verspeeld. Ook later zijn er kansen geweest die helaas steeds verspeeld zijn. Wat wel blijft is de existentie van het volk van de Palestijnen. Aan dat volk is in 1948 land toegekend, dat nu ten dele bezet is (ik begrijp dat deze term omstreden is, in ieder geval zal het door Palestijnen zo worden ervaren en het is wel internationaal aanvaard spraakgebruik). Dat kan niet de definitieve oplossing zijn.

Twee zijden

Stem van het lijden van het Palestijnse volk zijn voor ons de kerken in het Midden Oosten. Met hen zijn wij verbonden en naar hen hebben wij te luisteren. Zij denken en theologiseren vanuit hun context. Die context werd anderhalf jaar geleden duidelijk in het zogenaamde Kairosdocument. Daarin wordt gesproken over rechten die geschonden zijn. Luisteren naar de stem in het Kairosdocument is niet bedoeld om de zwarte piet van het conflict eenzijdig bij één van de partijen neer te leggen. We zien twee getraumatiseerde volkeren, met een geschiedenis van geweld en repressie. We zien Israël dat altijd in angst leeft nog een keer in de zee gedreven te worden. We begrijpen de behoefte aan verdedigbare grenzen en aan maatregelen die de burgerbevolking beschermen. Maar we zien ook dat het Palestijnse volk lijdt onder de bezetting. We horen een schreeuw om recht en een protest tegen onrecht. Tegen bezetting, tegen vrijheidsberoving, tegen rechteloosheid, tegen intimidatie, tegen chequepoints met vernederingen.

Wij kunnen daarbij ook bezwaren hebben tegen bepaalde voorstellingen van zaken in het Kairosdocument, en hebben die ook. We kunnen ook onze contextuele verworvenheden inbrengen en brengen die ook in. Wij willen ons niet laten gijzelen, noch vanwege onze verbondenheid met het Joodse volk, zodat we onze mond maar houden als we aangesproken worden op onrecht. Noch door onze Palestijnse broeders en zusters zodat we onze mond maar houden wanneer zij ons inziens in eenzijdigheden vervallen. Dat laat onverlet dat we naar de stem van de Palestijnse christenen horen en blijven horen. Wij zullen ons daarbij moeten realiseren dat we al snel vanuit een luxepositie

reageren en vanuit een veilige afstand, zowel als het gaat om onze houding ten opzichte van het Joodse volk, als ten opzichte van het Palestijnse. Dat maakt een reactie al snel goedkoop.

Vragen: inleiding

Nu de vragen die ons door het CJO zijn voorgelegd en die bijna allemaal cirkelen rond het actuele conflict.

Wij begrijpen heel goed dat deze vragen voortkomen uit zorg, uit grote zorg, en dat ze min of meer een relatie met het to be or not to be van de Joodse existentie te maken hebben. Als zodanig willen wij deze vragen dan ook horen. Waarbij wel gezegd dat we als kerk wel met politiek te maken, maar dat we geen volk, geen staat, geen politieke partij zijn en dat we zijn niet gesteld als opzichters over de volkeren en we gaan niet over de verdeling van land of goederen. We doen niet aan Realpolitik. Er is een scheiding van kerk en staat en dus ook een scheiding van kerk en staten. De kerk heeft in 1948 niets te vertellen gehad over de grenzen van Israël en bemoeit zich niet met concrete onderhandelingen, politieke compromissen of politieke deals. Er zijn er een aantal principes op grond waarvan we deelnemen in het leven dat ook politiek is. Recht en gerechtigheid is er één. Het belang van het volkerenrecht is een ander.

Vanuit die achtergrond willen we de vragen serieus nemen die op ons bordje zijn gelegd. We zijn daarbij vooral geïnteresseerd in Joodse stemmen hierover, in het besef dat deze niet in alle opzichten eensluidend zijn. We begrijpen dat deze vragen voor het Joodse volk een andere urgentie hebben dan voor de kerk. Dat het Joodse volk nu bestaat als Joodse staat en dat daarom de vragen naar de volksexistentie onvermijdelijk een politieke dimensie hebben, meer en anders dan dat dit het geval is bij de kerk. Wij begrijpen ook dat de dialoog met het Jodendom om die reden politieke vragen niet uit de weg kan gaan. Dit vraagt om een balans, die we juist in deze ontmoeting hopen te vinden.

Vragen

Israël is een volk en wil nu als volk een eigen staat, waarin het volk en het statelijke bijeen horen. Jood wordt gedefinieerd als afstammeling van een Joodse moeder. Wij begrijpen dat dit niet kan betekenen een land voor alleen maar Joden. Er zijn nu niet Joden en het zou absoluut inhumain zijn deze te deporteren of als tweederangs burgers te beschouwen. Een Joodse staat: als dit betekent dat er daarmee tweederangs burgers zijn, strijdt dit tegen elementaire regels van burgerschap. Als dit 'joodse' een bepaling van wetgeving is – hoe dan ook verwoord - kan hier principieel geen bezwaar tegen zijn. Dat er garanties zijn om te voorkomen dat Joden een minderheid in eigen land worden, is redelijk, hoezeer in de praktijk ook moeilijk te realiseren.

Zoals de verhoudingen nu liggen, en ook op grond van het oorspronkelijke verdelingsplan, lijkt de optie van twee staten, met grenzen die ontleend zijn aan die van 1948/1967 het beste. Let wel, ik zeg dit vanuit een betrekkelijke comfortpositie van de kerk in Nederland. Het is een vorm van meedenken. Twee staten, die beiden democratische rechtsstaten zijn, die elkaar respecteren en naast elkaar willen leven in vrede zien we als de meest gewenste optie. Israël kan niet blijvende de West-bank bezetten. Dat is vanuit het perspectief van het volkerenrecht, zeker als blijvende optie, illegaal en zal ook nooit tot een echte oplossing leiden. Daarbij tekenen we aan dat Israël ook niet eigenmachtig de grenzen van het oorspronkelijke verdelingsplan of van 1967 kan verleggen: hier zal onderhandeld moeten worden, maar zoals het er nu voorstaat, loopt de afscheidingsmuur voor een behoorlijk deel over grond dat bij het Palestijnse deel hoort. Eenzijdige annexatie is op grond van het volkerenrecht geen legale optie.

De kwestie van de Palestijnse vluchtelingen zal uit onderhandeld moeten worden, en gezien worden of terugkeer in Israël een optie is en wat de mogelijkheden van schadeloosstellingen zijn. Er zijn over en weer deportaties geweest, die moeilijk allemaal ongedaan kunnen worden gemaakt. Er zijn ook in Europa 'herschikkingen' geweest van bevolkingsgroepen op grond van eerder geweld, die wel uiterst pijnlijk zijn, maar terug naar de oude situatie is ook niet zomaar een optie.

De kerk erkent geen staten, maar sluit zich hierin aan bij wat op basis van het volkerenrecht is besloten. Wij spreken de hoop uit dat er een Palestijnse eenheidsregering zal komen die Gaza en de Westbank verenigd. Er zal veel wijsheid worden gevraagd van de kant van Israël om hierop te reageren. Wij zitten niet aan de onderhandelingstafel. Wij hopen dat er wederzijdse erkenning zal zijn, dat een Palestijnse staat Israël zal erkennen en met Israël om de tafel gaat zitten, waarbij wij ons over de volgorde niet uitspreken.

Persoonlijk denk ik dat Israël zou moeten ingaan op serieuze onderhandelingen met een Palestijnse Staat, ook als Hamas daar onderdeel van is. Ik weet dat dit een zeer gevoelig punt is, maar zie niet in hoe een impasse doorbroken kan worden zonder stappen die volgens een bepaalde logica niet gangbaar zijn. Zoals gezegd: ik zit niet aan de onderhandelingstafel en kan alleen maar hopen en bidden dat er onverwachte en soms eenzijdige stappen gezet worden die tot een verrassend resultaat leiden.

De houding van de kerk ten opzichte van Israël is niet die van een bevoogdende instantie. Men zou zelfs kunnen zeggen: bemoei je er niet mee, of niet meer dan met welk ander conflict in de wereld ook. Dat kan nu eenmaal niet. We zitten er in, maar zoeken dit kerkelijk te doen. Een boycot tegen Israël hebben wij afgewezen. Dit kan alleen al niet op contextuele gronden. 'Niet kopen bij Joden' kan ons niet over de lippen komen. Positieve aanbeveling voor het kopen van producten van Palestijnse bodem zou wat ons betreft een betere optie zijn: help de lokale economieën, zoals dat ook gebeurt als het gaat om boeren in Brazilië die een eerlijke prijs voor de koffie moeten krijgen.

Een visie op Jeruzalem heeft de Protestantse Kerk niet. In principe geldt dat Oost Jeruzalem aan de toekomstige Palestijnse staat toebehoort. Ook dit zal uit onderhandeld moeten worden. Wellicht zou de oude stad, en dan bepaald die delen die voor elk van de drie religies een bijzondere betekenis hebben, een gedemilitariseerde deel moeten zijn. De housedemolitions is geen weg naar vrede maar naar verbittering en strijd en in onze ogen niet rechtvaardig.

De verhouding van Joodse waarden tot die van de rechten van de mens is een bijzonder complex vraagstuk. Ik zie dat de rechten van de mens hun wortel hebben in Joods-christelijke waarden. 'Rechten van de mens' kan door geen enkele politiek genegeerd worden. Het is nooit een stok om te slaan, noch de Jood, noch de Palestijn, maar het is wel een kritische instantie die wordt voorgehouden aan de machthebbers. Die zouden, wanneer ze hun taak goed opvatten, ook niets anders moeten willen.

Ik besef daarmee niet alle vragen uitputtend behandeld te hebben, maar hoop met deze opmerkingen daar in ieder geval een aanzet toe gegeven hebben. Ik hoop vooral dat we met elkaar een open en constructieve bespreken zullen hebben.

>Arjan Plaisier, Nes Ammim, Israël, 16 mei 2011